

MILEVA MARIĆ: IZMEĐU TUGE I ZNANOSTI

Edisa Gazetić

Žene u nauci

Degradiranje ženskih naučnih dostignuća ustaljena je praksa patrijarhalnog sistema vrijednosti. Je li to način na koji se iskorištavao ženski potencijal u svakom pogledu, a kada je u javnosti trebalo odati priznanje ženi, bilo da je riječ o nauci ili nekoj drugoj djelatnosti koju je ona obavljala, onda ta *nagrada* izostaje? Ukoliko je žena zajedno s muškarcem (bilo partnerom ili kolegom) sudjelovala u naučnim radovima i istraživanjima, nagradu je dobivao muškarac.¹ Čini se da su postavke iz doba prosvjetiteljstva o ženama kao inferiornim u odnosu na muškarce, ali bez ikakvih preporuka kako to promijeniti od strane tadašnjih naučnika, odnosno filozofa, zadržane i u savremenom dobu, u gotovo svim sferama života. Kako navodi J. L. Her-

¹ U knjizi *Kreativni parovi u nauci* (*Creative Couples In Sciences*, Pycior et al., 1966) pominju se osam parova koji su zajednički radili i stvarali u istoj oblasti, od kojih je samo u jednom slučaju žena bila ta koja je dobila Nobelovu nagradu. Bila je to Maria Goeppert Mayer. U ostalim slučajevima, nagradu za zajednički rad dobili su muški partneri. Tako su Nobelovu nagradu za medicinu i fiziologiju dobili George Palade, 1974), genetičar Joshua Lederberg, 1958. i mikrobiolog Andre Lwoff, 1965., ali ne i njihove supruge i saradnice Farquar Marilyn Palade, Esther Ledeborg i Marguerite Lwoff. Nobelovu nagradu su dobili i imunolog Elie Metchnikoff, 1908. i zoolog Thomas Morgan, 1933., ali ne i njihove supruge, takođe naučnice Olga Metchnikoff i Lilien Morgan. U oblasti fizičkih nauka, Nobelovu nagradu je 1971. dobio Gerhard Herzberg, ali ne i njegova životna saputnica Luisa, i 1985. Jerome Karle, ali ne i njegova supruga Isabella. (Popović, 2012.:115)

man u knjizi *Trauma i oporavak* prosvjetiteljstvo je jedan od najlicemjernijih perioda u pogledu ženskih prava, jer su naučnici iz društvenih nauka pozivali evropsko građanstvo na obrazovanje, na racionalnu misao, odbacivanje mističkog i okultnog, a u isto vrijeme su smatrali da "žene treba da budu predmet proučavanja i humane brige, a ne subjekti same po sebi." (Herman 2010.:41) Kako se ovaj odnos prema ženama održavao i narednih stoljeća, bez obzira na sve veća prava koja su žene dobijale u zapadnoevropskim zemljama, jasno je da se njihova angažiranost na polju nauke nije uopće promatrala kroz istu prizmu kao muška. Zbog toga su mnoge žene na polju naučnih dostignuća ostale zakinite za javna priznanja i populariziranje njihova rada u tom domenu.

Zašto je tako zanemaren ženski doprinos u naučnom svijetu i zašto je ženama taj svijet još uvijek dalek i rezerviran za muškarce, iako postoje brojne naučnice koje su svojim radovima i otkrićima također mijenjale svijet?² U tome su vjerovatno i neka od ključnih pitanja opstanka patrijarhalnog sistema vrijednosti, prema kojem su muškarci isključivo zaslužni za sve što je naučno, društveno vidljivo, progresivno, a žene su zadužene za obnovu ljudskog roda, odgoj djece i kućne poslove. To nije samo slučaj kada je riječ o Milevi Marić-Einstein ili ženama koje se pojavljuju u nauci s kraja 19. i početkom 20. stoljeća, već i svim onim ženama koje su kreirale svjetsku naučnu scenu od samih početaka moderne civilizacije.³ Mileva Marić-Einstein

2 Nešto što je sastavni dio naše svakodnevice u novom mileniju je bežični internet, tj. WI-FI a na kreiranju ovog izuma radila je Hedy Lamarr. Ona je bila je "inovatorica u području bežičnih komunikacija. Kao otvorena protivnica fašističke Njemačke u Drugom svjetskom ratu, prijavila je 1942. patent upravljanja torpedom izmjenjivim frekvencijama, koje bi stoga bilo nemoguće predvidjeti i omesti. Iako mornarica SAD-a izum nije iskoristila, ta se tehnologija, bez koje bi bio nemoguć WiFi, i danas koristi za mobilne telefone i za upravljanje frekvencijama. Premda se od svog izuma nije obogatila, nisu joj čak rekli ni hvala, danas je smatraju velikom inovatoricom pa se međunarodni Dan izumitelja slavi 9. studenoga, na njezin rođendan." (https://www.tportal.hr/tehnolo/clanak/da-nije-bilo-ovih-zena-ne-bismo-znali-sto-je-wifi-kako-se-sluzi-internetom-niti-bi-se-prvi-ljudi-spustili-na-mjesec-foto-20190308?meta_refresh=1, pristupljeno 28.10.2024.)

3 Danas tek znamo fragmente ženske historije, a jedno od najpoznatijih imena ženske nauke je zasigurno Hipatija koja je živjela u 5. stoljeću prije nove ere. Hipatija je djelovala u okviru Ptolomejeve škole u Aleksandriji koja je u to vrijeme bila sjecište tadašnjih naučnika iz oblasti matematike, astronomije, filozofije. Bila je bibliotekarka, predavala matematiku i filozofiju na Aleksandrijskoj školi, a tek preko zapisa njezinih učenika saznajemo o radovima iz algebre. Većina njezinih radova uništena je u požaru u kojem je nestala Aleksandrijska biblioteka. (Popović, 2012.) I u drugim drevnim državama djelovale su žene, naučnice. Smatra se da je na dvoru faraona Setrisa svećenica Agnodika prva izračunala položaj planeta, te da su žene u drevnom Egiptu, kao i u drugim društvi-

je *samo* posljedica nebrige društva, u općem smislu, prema ženskom rodu i njezinu učešću u javnom, društvenom, političkom i naučnom životu. To je naprosto posljedica i prosvjetiteljskog mišljenja da žene nemaju šta da traže u *muškom* svijetu i da njihov potencijal isključivo treba usmjeriti na bespogovorno služenje muškarcima/muževima.

Mary Wollstonecraft u knjizi *Obrana prava žene* (1994.) upravo kritizira Rousseauove ideje o ženskom obrazovanju, naglašavajući da su većinom oni koji su slijedili Rousseauove ideje zastupali tezu da žensko obrazovanje "treba da bude usmereno ka jednom cilju – da žene postanu dopadljive." (Wollstonecraft, 1994.:54) Zato je cjelokupno djelo *Obrana prava žene* prožeto snažnom kritikom društva u kojem ženama nedostaje znanje, odnosno obrazovanje, a posljedica tog nedostatka je neravnopravnost u svim društvenim sferama. Zbog takve politike prema ženama, Wollstonecraft navodi da su društvena očekivanja od žena bila jedino da posjeduju ljepotu. Zato, kako ona navodi, "devojkama povezuju udove (...) dok se dečaci igraju na svežem vazduhu," (Wollstonecraft, 1994:69) pa se od žena uglavnom očekuje da su submisivne prema muškarcima. Zato se ni Mileva Marić nije mogla nositi s predrasudama o ženama u *muškom svijetu*, a njen doprinos u karijeri

ma Bliskog istoka imale zavidna prava koja su im omogućavala da se obrazuju, te da stiču imovinu i da raspolažu njome. (Popović, 2012.) Neke su se bavile iscjeliteljstvom, odnosno medicinom, a misli se da je Kleopatra ostavila prvi tekst o kozmetici. (Popović, 2012.) "Verovatno prva žena čije je ime zabeleženo u istoriji naučnih otkrića zapadne civilizacije jeste Enheduana (2285 – 2250 pre n. e.) – 'ukras neba', pesnikinja i sveštenica boginje Meseca, ćerka kralja Sargona Akadskog, vladara Mesopotamije i osnivača sargonske dinastije." (Popović, 2012.:21) Otac ju je imenovao sveštenicom, što joj je omogućilo da stekne obrazovanje i moć. Nažalost, od njenih radova ostali su nam samo kasniji "prevodi pesama i kameni reljef s njenim imenom." (Popović, 2012.) Osim navedenih, poznate su još i žene koje su se bavile medicinom, a jedna od njih je Agnodina iz 4. stoljeća prije nove ere, koja je učila medicinu kod Hipokrita, a "kasnije je optužena za bavljenje istom, jer je to bila privilegija muškaraca. Na suđenju je, međutim, uspjela da ostvari svoje pravo i time otvorila put Atinjankama da se bave lečenjem." (Popović, 2012.:24) I u Indiji, odnosno u Vedama, također se spominju žene koje su se bavile filozofijom. (Najpoznatije su Gargi Vachaknavi, 800 – 500. pre n. e., ćerka filozofa Vachakna, poznata po britkim raspravama o pitanjima duhovnosti i materijalnosti sveta oko nas. Gargi Vachaknavi je komponovala i poeme u kojima se ispituje pitanje bivstva.) U Kini se također spominje carica Shi Dun oko 105. godine prije nove ere, inovatorke koja je među prvim razvila "prvu poznatu tehnologiju dobijanja papira od kore drveta." (Popović, 2012.) Prije nje carica Su Ling Chi otkrila je "postupak dobijanja svile". (Popović, 2012.) U Aleksandriji je oko prvog stoljeća nove ere djelovala i Marija Jevrejka. Zajedno s ocem bavila se alhemijom i iscjeliteljstvom, a prva je "otkrila formulu za hidrhlornu kiselinu i projektovala laboratorijsko posuđe, naprimer vođeno kupatilo (...) kao i prvi aparat za destilaciju. Sintetizovala je metalnu leguru pre-svučenu crnim slojem sulfida, koja se i danas naziva Marijino crno." (Popović, 2012.:28)

Alberta Einsteina ostao je javnosti nepoznat. "Godine 1905., u razmaku od sedam meseci, u jednom od najuglednijih naučnih časopisa toga vremena *Annalen der Physik* objavljeni su radovi mladog nemačkog fizičara Alberta Einsteina. Ovi radovi su postavili temelje savremene fizike i zauvek promenili naše shvatanje prostora i vremena. Albert Einstein je u to vreme imao 26 godina i radio je kao državni službenik u Patentnom zavodu u Bernu. Njegova tri godine starija životna saputnica i nekadašnja koleginica s ciriškog Politehnikuma Mileva Marić Einstein bila je samo brižna supruga i majka. Ili, možda, ipak više od toga? (...) Više od sto godina kasnije doprinos Mileve Marić Einsteinovim radovima i dalje je predmet rasprave (Trbuhović Đurić, 1983; Stackel, 1996; Ognjenović, 1998; Dobrosavljević, Grujić, 2004b, 2005; Latković, 2006; Milentijević, 2010), posebno na našim prostorima. Da li su Mileva i Albert zaista bili *ein Stein* (*jedan kamen*), kako je ona govorila, ili se neosporni talenat za matematiku i fiziku mlade studentkinje iz Kaća utopio u egoizmu najvećeg genija 20. veka?

Ève Denise Curie u biografiji svoje majke Marie Skłodowska-Curie pominje ljubaznu gospođu Einstein zauzetu decom, Einsteinov kolega i takođe jedan od najvećih fizičara 20. veka Werner Heisenberg pominje da gospođa Einstein ne učestvuje u šetnjama, razgovorima i vožnjama biciklom, Einsteinov biograf Armin Hermann je opisuje kao ćutljivu i bolesno ljubomornu (Curie, 1957; Heisenberg, 1972; Hermann, 1998). Hermann argumentovano pobija ideju o Milevinom učešću u Einsteinovom radu, ali otkriva i odnos genija prema ženama: za Einsteina je sama institucija braka životni promašaj, žene su samo smetnja." (Popović, 2012:116) Mileva Marić je znala da nikada neće dobiti nagradu, ali to joj je izgleda bilo manje važno od Albertovog priznanja da je i ona doprinijela njegovom uspjehu. Ona je toliko uložila truda oko njegove karijere da je svoju potpuno zanemarila, te se čini da je i njoj bilo važniji Albertov uspjeh, nego njezin vlastiti. "Tako su zajedno radili na njegovim teorijama, Mileva je uskoro postala svjesna da će njihov uspjeh biti zabilježen isključivo kao njegov. Ona je već tada, bez diplome i s malim djetetom, ostavila iza sebe znanstvene ambicije. (...) Nije potpisao ni Michele Angelo Besso-a, ali mu se barem javno zahvalio." (Drakulić, 2023: 156-157) Za razliku od muških kolega, Mileva nije dobila ni zahvalu, njezin trud oko njegovih naučnih radova bio je (Albertu) potpuno nevažan. To je jednostavno odslikavalo tadašnje mišljenje o ženskom rodu u svijetu (muške) nauke.

Između ljubavi prema njemu i ljubavi prema sebi

Mileva Marić odrasta u porodici u kojoj se majka "Marija bavila više Zorkom nego njom. Ne samo zato jer je Zorka bila mlađa, njihova majka osjećala je da je ona slabija od dvoje djece" (Drakulić, 2023:191) Zbog nedostatka majčine pažnje, vjerovatno je kao djevojčica usvojila obrazac da "njezina sreća ovisi o drugima" (Norwood, 2019), a u odrasloj dobi razvila potrebu da udovoljava drugima ne bi li nekako nadoknadila ono što joj je uskraćeno u djetinjstvu. Kako se to nikad ne dogodi, *žena koja suviše daje ili voli* ostaje frustrirana i nesretna tokom bračnog/partnerskog života jednako kako se to desilo i Milevi Marić. Ona, kao ni mnoge žene s početka 20.stoljeća, nije mogla puno uticati na odnos društva i kulturalne strategije isključivanja ženskoga roda, to je jednostavno bio trenutak kada se od žena nije očekivala prisutnost u naučnom ili društvenom svijetu. Ali ono što je Mileva sama mogla prekinuti ranije je ovisnost o Albertu, što bi joj omogućilo više vjere u sebe i možda bi to promijenilo njezin život u potpunosti. "Kao da joj je život ovisi o Albertu i njegovoj ljubavi. Kao da se bojala snage te ljubavi jer je slutila koliko je vezuje za njega i da je spremna sve učiniti kako bi ostala s njim." (Drakulić, 2023:108) Tragajući za načinom kako da zadrži Alberta, Mileva je izgubila sebe i nadu da će jednom biti neovisna i samostalna žena.

Ono što je evidentno je da je i ona odrastala u tipično patrijarhalnoj sredini u kojoj su ženska ljepota i pasivnost sve što se očekuje od žena. No, Mileva Marić nije, kako je i sama mislila o sebi, imala ništa od toga. S jednom kraćom nogom Mileva se teško nosila s nedostacima kojih je 'oduvijek' bila svjesna. "Je li u tome tajna ženstvenosti, u stezanju i isticanju, u treptanju očima i umiljatom osmijehu? Ni kao mlada nije pridavala tim 'ženskim trikovima', kako je nazivala takvo ponašanje." (Drakulić, 2023:66) Živeći s *nedostatkom* u svijetu u kojem je taj nedostatak bio jedino važan, Mileva je kompenzirala ljepotu intelektualnom razboritošću. Tek je ta osobina bila ženama neprirodna za ono vrijeme, ali je Mileva jedino imala svoju intelektualnu *nadmoć* nad ostalim ženama koja je (u njezinu slučaju) bila presudna da *osvoji* još jedan *nedostatak* - muškarca. "Da, bila je uvjerena kako se zbog šepavosti ne može izgledom natjecati s drugim ženama, no nadoknađivala je to svojim intelektom i obrazovanjem. Alberta je osvojila pameću, a ne ženskim šarmom." (Drakulić, 2023:69) No, iako je znala da je *osvajanje* muškarca – *nedostaka* postigla pameću, a ne ljepotom, ipak se u usporedbi s drugom

ženom (u koju se zaljubljuje Albert) njena intelektualna snaga čini *nemoćnom*. "Gledajući Elzu, pomislila je kako više nije sigurna u to da žene išta mogu postići u društvu. Jer on, njezin genijalni muž, zaljubio se u ženu čija je najveća kvaliteta bio njezin izgled, koja je pripadala svijetu koji je prezirao i od kojeg je bježao od svoje šesnaeste godine. Možda ipak još uvijek živimo u devetnaestom stoljeću, pomislila je prateći Albertov zaljubljeni pogled. Još uvijek su žene muze čiji je zadatak nadahnuti genija." (Drakulić, 2023:69)

Iako je Mileva bila *svjesna* svojih intelektualnih kvaliteta, te osobine u usporedbi sa ženskom ljepotom blijedile su i nisu joj pomagale jer patrijarhalna svijest, pa i jednog *genijalnog muškog uma*, nije otišla dalje od tih primitivnih zadaća koje žene treba da ispunjavaju u muškoj kulturi. Lijepe, pokorne i poslušne su žene koje žele patrijarhalni muškarci, njihova ljepota je dovoljna da zamijeni sve druge osobine, a uostalom oni i ne žele ambicioznu ženu koja će im parirati u društvenoj stvarnosti. Čini se da se ženskom ljepotom oduvijek manipulira, u suštini to je *sredstvo* kojim se *zavodi* muškarac, a kada on postaje svjestan da je ljepota zavodljiva, onda njome može da *trguje*, može da je *kupi* ili/i *proda*, a može i da je uništi. Mileva to nije posjedovala, ali je sama taj nedostatak uveličavala da je na kraju mislila da je upravo to i razlog zašto je Albert otišao drugoj ženi. No, ona, vjerovatno nije ni svjesna da je odabrala partnera s kojim je cjelokupan odnos ličio na ono što je već kao dijete doživjela u primarnoj porodici. Njena opsjednutost Albertom, koji ne pokazuje nikakvo poštovanje prema njoj, je zapravo ponovno proživljavanje iskustva s nedostupnim roditeljima iz djetinjstva. "Većina nas, kad odraste, nastavlja ulogu koju smo prihvatili još u porodici iz koje potičemo. Za mnoge koje suviše vole te uloge često podrazumevaju da negiramo sopstvene potrebe dok nastojimo da zadovoljimo potrebe ostalih članova porodice. (...) Stvar nije toliko u tome da je partner kojeg smo izabrali isti kao mama ili tata, koliko u tome da s tim partnerom možemo da doživimo ista osećanja i suočimo se s izazovima na koje smo nailazili tokom odrastanja, u stanju smo da reprodukujemo atmosferu iz djetinjstva koja nam je već dobro poznata, i manevrišemo na već uvežbani način." (Norwood, 2019: 69-84) Umjesto tražanja za vlastitim mogućnostima da opstane, čini se da je Mileva činila sve što je Albert želio kako bi (ona) što duže ostala s njim. Tek kasnije shvaća da je sve činila za njega, a ne za sebe i da je zbog mnogih odluka duboko patila, posebno za ostavljenom kćerkom Lieserl.

"U zadnjih desetak godina, zapravo sve od smrti Lieserl, ima osjećaj da je jedva živa. Da je nitko ne čuje. Da Albert ne mari za nju. (...) Je li činjenica da su mu bile samo dvadeset i dvije godine kad se ona rodila opravdanje za sve što se poslije dogodilo? Je li se ponekad pitao kako je bilo Milevi kad se u ranu jesen vraćala u Cirihi bez djeteta? (...) Ne brini se, uskoro ćemo po nju, samo da dobijem posao. Do tada, moramo čuvati tajnu. (...) Strpi se, vjenčat ćemo se čim dobijem posao i onda će Lieserl biti s nama, tješio ju je." (Drakulić, 2023:79) I u ovom slučaju Mileva je činila ono što je odgovaralo Albertu, kćer je ostavila roditeljima koji će je kasnije dati na usvajanje. Sve što je Mileva prolazila u posljednjim mjesecima trudnoće, zatim rođenje djevojčice i ostavljanje djeteta, bilo je samo njezino iskustvo. Albert o tome nije ništa znao, nije pitao, a Mileva je svoju tugu nosila sama, čak mu nije govorila ni o sramu koji je osjećala pred roditeljima jer ih je razočarala. "Već godina-ma živi sa spoznajom da je zbog Alberta ostavila dijete." (Drakulić, 2023:94) Nekako je Mileva u Albertu tražila razloge, a možda i krivca za ono što nije sama mogla da podnese; a to je da je (odraslog) muškarca, stavila na prvo mjesto, umjesto bespomoćnog djeteta. Čini se da je za Milevu sve krenulo u pravcu potčinjavanja od trenutka kada je Albertove potrebe stavila ispred svojih, tj. od trenutka kada je od studentice u Cirihi u kakve-takve *budućnosti* u svijetu nauke, odlučila da pomaže Albertu u pisanju radova i udovoljava njemu umjesto sebi. Kada bi Mileva doživljavala neuspjehe na fakultetu, Albert to nije smatrao važnim, prelazio bi preko tih vijesti i govorio o sebi. U tim *neobaveznim* razgovorima, on je, čini se, još više poništavao njezine nade da će postati nešto više od *nečije* supruge, kuharice, spremačice, odgajateljice djece. "Kako je bilo moguće da je odlična studentica Mileva Marić, s već prihvaćenom tezom i položenim pismenim ispitom, u kratko vrijeme padne usmeni dio ispita, i to dva puta za redom? (...) Od tog trenutka Mileva Marić iz Novog Sada, uspješna studentica Politehnike i buduća znanstvenica, više nije postojala. (...) Rekla je sebi: Zaboravi diplomu, zaboravi znanost, zaboravi karijeru." (Drakulić, 2023: 92-93)

Uticaj muškaraca na ženske živote početkom 20.stoljeća je neupitan; jednako kako je njezin otac želio da ona studira i činio sve da upiše studij u Cirihi, tako je i Albert ne čineći ništa, uticao da Mileva izgubi svoj san i *preda* se životu koji nije bio njezin izbor. No, opet, ne treba zaboraviti da je Mileva vjerovatno svjesno prihvatila da ispunjava Albertove želje, da bude njegova

muza i inspiracija u njegovim nastojanjima da postane važan naučnik. Vjerovatno je u nekom trenutku mogla stati i zapitati se kuda vodi ta zaslijepljenost muškarcem u njezinu životu. Međutim, ona to nije učinila, umjesto toga ostala je ovisna o Albertovom prisustvu da je čak pristala i na njegove degradirajuće uvjete da ostane u braku. Kako je jedna ambiciozna mlada žena, željna znanja i dokazivanja, pristala da bude samo "domaćica, žena bez zvanja"? (Drakulić, 2023) Kako je od mlade učenice koja je vjerovala ili se samo pribojavala "da će joj život biti lišen 'romantičnih fantazija' kako je nazivala maštanja svojih vršnjakinja o idealnom muškarcu" (Drakulić, 2023) *stigla* do domaćice, žene koja pristaje na sve samo da bi bila uz muškarca koji je ne želi i ne voli? Jesu li njezina vjerovanja u mladosti zapravo bila strah da će zaista biti sama, baš onako kako je bila usamljena u svojoj okolini gdje nije imala uzora, a ni prijateljica koje je zanimala nauka? "Živjet će okružena knjigama, a muške kolege će joj biti prijatelji – to je bila njezina vizija vlastitog života." (Drakulić, 2023 :95)

Nije li to u suštini bio strah da će završiti okružena knjigama bez igdje ikoga, pa je bilo dovoljno da samo jedan muškarac pokaže zanimanje za *šepavu* djevojku i njezini snovi o karijeri se domah rasprše? U suštini, čini se da je *nedostatak* (vanjske ljepote) obilježio i njezin život, pa je Mileva već u ranom djetinjstvu strahovala da je niti jedan mladić neće primijetiti. Mileva nije pasivna ljepotica koja se smješka mladićima i svjesna svoje ljepote zna da će život provesti okružena udvaračima, ona je djevojka kojoj to *nedostaje*. N. Wolf smatra da je žensko prihvatanje *mita o ljepoti*, odnosno sudjelovanje u tome, žene dodatno objektiviziralo, te da ovaj obrazac ponašanja ne daje nikakvu mogućnost izlaženja izvan tog okvira. U kasnijim feminističkim analizama, neke autorice smatraju da žene vjerujući da su *obilježene* nedostatkom, tu priču šire same. "Nije li shvaćanje da 'nešto nedostaje' pokretačka sila čitave ženske kulture?" (Kippins, 2009:20) Čine li žene danas sve, kada je riječ o izgledu i ljepoti da nekako nadomjesto to *nešto* što *nedostaje*, u što tako slijepo vjeruju? Nije li i Mileva, iako prividno odbija taj obrazac, u stvari čeznula za njim i pretvorila ga u svoj cilj, umjesto uspjeha na naučnom polju!? Strah od samoće je očito bio veći da je odmah zbrisao sve ambicije i vizije o naučnoj karijeri. A svakako ne treba zaboraviti da ona dolazi iz patrijarhalne sredine u kojoj je udaja bila gotovo nešto što se podrazumijeva za svaku djevojku, bilo da je obrazovana ili ne. "Djevojkama u višim razredima udaja odmah po

završetku škole bila glavna tema. Većina njih je već bila zaručena. Mileva je, međutim, već tada vjerovala da udaja nije za nju. Zanimao ju je studij, što je u njenoj sredini bilo nespojivo s udajom. Žena koja želi studirati izazivala je gotovo jednaku vrstu sažaljenja kao šepavost ili psihička bolest." (Drakulić, 2023 :95) Mileva je već bila obilježena kao "ona s kojom nitko ne pleše" (Drakulić, 2023 :95), te joj je samoća postajala nešto uobičajeno u njezinu životu, ali ona to očito nije željela, jer se čini da je usamljenost došla kao posljedica, a ne kao izbor. Otuda i jedno sasvim drugačije osjećanje pored Alberta u čijem je zagralaju zakratko našla spokoj i vjerovatno osjećaj pripadanja. "On mi je ulijevao sigurnost. Zbog njega sam se osjećala stvarnom. Jedino sam s njim mogla biti žena. Prisjeća se onog trenutka kada je Albert položio ruku na njezin trbuh. Osjetila je savršen mir. Trinaest godina kasnije svjesna je da je taj njegov prisni dodir bio trenutak njezine potpune ispunjenosti, tim više što je bila neočekivana." (Drakulić, 2023 94:95) Albert je bio *spas* od trajne usamljenosti i zato je u njegovom prisustvu Mileva crpila vlastitu samobitnost, umjesto u svojim uspjesima i u onome što sama postiže. Strah da s njom *niko neće plesati* očito paralizira mladu studenticu, ali se ubrzo pretvorio u mōru i ovisnost o muškarcu koji ne mari za nju i njezine potrebe.

Mileva Marić predstavlja još jednu žrtvu patijarhalnog sistema i razmišljanja s početka 20. stoljeća u kojem su žene mogle birati ili karijeru ili porodicu. Nikako oboje, iako je i ona mislila da može postići sve što želi. Premda je imala priliku promijeniti svoj život u odnosu na živote mnogih žena, posebno onih koje su živjele na južnoslavenskom prostoru, ni ona u tome nije uspjela. Strah od samoće ili nemogućnost da se nadvalada patrijarhalno programiran ženski život, pobijedili su njezine ambicije da postane znanstvenica. No, najgore od svega što je i Mileva Marić, kao i mnoge druge žene ovog doba, ostala finansijski ovisna o muškarcu i nije mogla sama, usljed nedovršenog studija, obezbijediti dovoljno novca za svakodnevni život. Za žene s početka 20. stoljeća bilo je *prirodnije* da su supruge, majke, odgajaju djecu i posvećuju se sreći i poslu svojih muževa, umjesto sopstvenom zadovoljstvu i finansijskoj neovisnosti. Ovakav trend će još dugo držati žene daleko od javnog, a posebno naučnog svijeta, te je i danas rodna disproporcionalnost itekako vidljiva. Tek je trideset posto naučnica prema podacima UNESCO-a o zastupljenosti žena u nauci na globalnom nivou, a ovaj broj je i manji kada je riječ o vodećim pozicijama u naučnom svijetu.